

Szépe György

Herczeg Gyula plus-quam-italianista

1. Személyes kapcsolatok

- (a) 1950-től 1953-ig, hét szemeszteren át hallgatója voltam Dr. Herczeg Gyula spanyol lektori kurzusainak a budapesti egyetem bölcsészkarán. Egymaga pótolta a hiányzó spanyol tanszéket az ötvenes évek elején. Nemcsak nyelviskola volt, hanem *a hispán szellem műhelye* és egy elit szalon, ahova minden fakultásról jártak hozzá (gyakran a már diplomások is). Jellemző, hogy Horányi Mátyással, az első spanyol tanszék vezetőjével együtt tanultunk Herczeg Gyulától „mint spanyol lektortól”.
- (b) 1954-ben és 1955-ben a *Magyar Nyelvőr* segédszerkesztőjeként tartottam Herczeg Gyulával a kapcsolatot. Azt tapasztaltam, hogy mind a stafétabotot átadó (Beke Ödön-féle), mind a stafétabotot átvevő (Lőrincze Lajos-féle) csapat, amelynek én is tagja voltam akkoriban, rendkívül becsben tartotta Herczeg Gyulát, aki mindig hozott a tarsolyában valamilyen új és érdekes írást a magyar nyelvű szakmai közönség számára.
- (c) 1956 novemberének legelején részt vettünk mindketten a Magyar Rádió nemzetközi (idegen nyelvű) adásainak újraszervezésében. Az ismert okok miatt erre a vállalkozásra már nem maradt idő.
- (d) A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében – Kovalovszky Miklós kiválása után – én lettem az a belső munkatárs, aki hónapról hónapra kollegiálisan igazolta Herczeg Gyula – óriási méretű – nyelvészeti és filológiai munkáját. (Itt volt a virtuális munkahelye 1958 és 1977 között.)
Akkor is megmaradt kollegiális kapcsolatunk, amikor 1977-től a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Romanisztikai és Germanisztikai Tanszékére került; ekkor szerezte viharos gyorsasággal mindkét TMB-fokozatát. 1986-ban pedig a világ egyik legnagyobb presztízsű egyetemén, Firenzében habilitált olasz nyelvészetből.
- (e) Emlékezetem szerint 1984-ben került a Pécsi (akkor még Janus Pannonius) Tudományegyetemnek voltaképpen kísérleti jellegűnek szánt „egységes tanárképzést” elkezdő fakultására, azon belül a Nyelvi és Kommunikációs Intézetbe (amely a kilencvenes évek elejéig maradt fenn). Ennek a keretében alakult meg Herczeg professzor vezetésével először az Olasz Szeminárium, majd az Olasz Nyelv és Irodalom Tanszéke.

A Nyelvi és Kommunikációs Intézetnek a vezetője voltam. A felsőbb döntés úgy szólt, hogy először *spanyol* programot kell indítani. Erre hívtuk meg pécsi származású Herczeg Gyulát, aki a meghívást elfogadta (elutasítva az ugyanabban az időben befutott három egyéb magas szintű meghívást), s *másnap* hozzákezdett egy *olasz* tanszék megszervezéséhez. Ennek a tanszéknek érdemes volna megírni tanulságos történetét. Nyugdíjba vonulásának idején már nem volt szükség az *egyetemi* tanszékek felett erre az esernyő-jellegű intézetre; talán ennek híján kerekedtek bizonyos fekete felhők Herczeg Gyula életének utolsó éveiben.

- (f) Egyébként 1954-től kezdve egy-két hónaponként együtt vacsoráztunk a Nagykörút valamelyik vendéglőjében. Ilyen alkalmakon számot adott viszontagságos életének egy-egy harcos momentumáról.

2. A nyelvész

- (a) Herczeg Gyula jól képzett, sokoldalú és eredményes nyelvész és egyúttal kiváló filológus volt.

Olasz–francia–román diplomát, majd bölcsészdoktori tudományos címet szerzett igen korán (a legnehezebb történeti időkben). Közben ösztöndíjasként Pisában és Bolognában is tanult. Itt jegyzem meg, hogy Romániában a legjobb: az Alecsandru Rosetti körül szerveződött nyelvészeti iskola kültagjának számított a románul is jól tudó Herczeg Gyula.

Romanista volt: az említett nyelveken kívül professzori szintű oktatója a hispanisztikának, s hozzáértő módon kutatta a latin nyelvet. Magyarországon kívül, ahol egyetlen (akkor félig) romanisztikai tanszék létezett, a világon másutt több száz romanisztikai katedrán tudott volna iskolát alapítani. Ő mégis itthon maradt. Olaszországban megjelent kötetei révén azonban mindenütt számon tartott tagjává vált a nemzetközi italianista elitnek.

- (b) A magyar–olasz lexikográfia történetének – az én véleményem szerint – legjelentősebb alkotója volt. A szótára megjelenése után – az akkori időkre jellemző módon – kialakult méltatlan polémiának voltaképpen Herczeg Gyula lett a győztese; őt csak megerősítette a vita: mindennek utánanézett még jobban, elmélyedt olyan részletekben is, amelyek később a műszaki és természettudományos szótárok szerkesztőinek speciális feladataivá váltak. Végül is az olasz filológia, amely akkoriban messze a magyarországi színvonal fölött állt a történeti lexikográfiában is, ebben a konfliktusban jelent meg nagyon látható módon a magyarországi szintéren. Herczeg Gyula és néhányan tudták, hogy a szótárkészítés sokkal több, mint egyszerű szinkrón szómegfeleltetés.

- (c) Herczeg Gyula tudniillik az olasz művelődéstudomány (benne a vezető szerepet játszó irodalomtörténetnek, meg a politikátörténetnek is) szakértő ismerője volt (amiről remek esszéi és antológiái is tanúskodnak). Erről a témáról nyilván szakszerűbben szólnak majd az irodalomtörténész kollegák. Legendás volt a *Világirodalmi Lexikon*-ban általa írt (és koordinált) olasz címszavak sorozata.

Kialakított ezek mellett egy olyan metódust, amely mind a magyar, mind az olasz filológiában egyedülálló, majd fokozatosan nemzetközileg is elismerten *úttörő* volt. Ez a *mondattani szintű stílusvizsgálat*, amelyben a mondatnak a föltett logikai alapszerkezetétől eltérő rövidítéseit és bonyolódásait vizsgálta. A történeti mondattanban jól felvértezett stíluskutatóként azt kereste, hogy milyen eszközei voltak – a latin hatás alatt fejlődő irodalmakban – az élő nyelvi kommunikáció komplexitásának leírására. Az *ablativus absolutus* és a *style indirecte libre* és társai voltaképpen az irodalmi alkotások nyelvészeti és kommunikációs *egzakt* vizsgálatának kiváló lehetőségei közé tartoznak. Nem véletlen, hogy ezt az akkori világelső olasz filmkutatók is felfedezték. (Itt jegyzem meg, hogy az egyébként romanisztikát tanult Pasolinihez kapcsolódó vitából ismeretes, hogy az olasz nyelvű Herczeg-publikációk milyen hatást gyakoroltak az itáliai értelmiségi körökre.)

Ha pedig Herczeg professzor mondatstiliztikai vizsgálati módszere Petrarctól Móricz Zsigmondig működik, az ebben a (post-latin) kulturális körben univerzális érvényű.

Herczeg professzor saját módszerét összhangba hozta az irodalom és a képzőművészet stílustörténeti kategóriáival is.

- (d) Herczeg Gyula filológiai tanulmányaiban *en passant* művelte igen magas szinten az olaszról magyarra „visszaadott” műfordítások kritikai elemzését.
- (e) Herczeg Gyula egyik különleges alkotása a *Könyv az olasz nyelvről* című műve. Az én véleményem szerint a nyelvészeti ismeretterjesztés voltaképpen olyan tudományos szintézisek megalkotását is lehetővé teszi, amelyek a „nem-szakmai olvasók”, vagyis a nagyközönség számára is érthetőek és élvezetesekek. Ez a könyv szakmailag nem „kevesebb”, hanem több gondot igénylő, szinte művészetileg megkomponált bemutatása a nyelvnek, a nyelvet beszélőknek és a mindezt keretbe foglaló művelődéstörténetnek. Ennek a könyvnek az új kiadására feltétlenül szükség volna (akárcsak magyar nyelven megjelent műveinek összegyűjtött kiadására is).

3. Az olasz nyelv magyarországi prófétája

- (a) Herczeg tanár úr nagyon jó gazdája és társa volt minden tanítványának. S bármilyen szinten akadt tehetségre, annak külön személyes mestere lett, egyenként mindegyiknek a saját szűkebb szakterületükön.
- (b) Óriási lexikon volt Herczeg tanár úr fejében az olaszt oktató iskolákról, az olasztanárokról és az érdekes végzett diákjairól. Személyesen tartotta a kapcsolatot valamennyiükkel.
- (c) Mindent megtett az olasz nyelvnek a magyarországi iskolarendszerbe történő bevezetése, az olasztanítás fenntartása és kiszélesítése érdekében. Ebben a modellben központi szerepet kaptak az iskolai tananyagok, a nyelvtanárok képzése és a különféle tanári továbbképzések (beleértve az átképzéseket is). Herczeg Gyula a pécsi egyetem mellett Szombathelyen és Nyíregyházán is megszervezte az olasztanárok képzését. Életében tehát több olasz tanszéket alapított, mint bárki őelőtte.
- (d) A számomra legmeggyőzőbb akcióját Dr. Gyalmos János latintanárral és nyelvészrel együtt tervelték ki. Gyalmos akkoriban a fővárosi oktatási ügyek felügyelő – mostani terminológiában – főpolgármester-helyettes volt. Amikor Herczeg Gyula az ötvenes évek végén (nem önszántából) megvált a budapesti egyetemtől, Gyalmos akkor hívta meg őt (mint régi kollegáját) a fővárosi olaszoktatás inspektorának. Nagyszabású fejlesztési elképzelést dolgoztak ki. Ennek keretében azt a felismerést és nemes ötletet helyezték, hogy (a) ha a latin kiszorult a fővárosi iskolák nagy részéből, (b) akkor annak legjobb „pótlója” és „modern formája” az olasz nyelv és az itáliai kultúra tanítása.
- (e) Ennek alapján Herczeg Gyula soha nem látott mértékben föllendítette a fővárosban az olasz nyelv iskolai tanítását.

Gyalmos felhatalmazása alapján – és az oktatási minisztériumban dolgozó néhány nyelvész hallgatóságos bejegyzésével – Herczeg Gyula olasz inspektori hatásköre *de facto* kiszélesedett az egész országra. (Nem nagyon keresték a *de iure* alapokat; bár egy anekdota szerint bepanaszolták az akkoriban „legfelső politikai instanciánál”, hogy „nagyon nyüzsög egy olasztanár, aki szerint az olasz nyelv tanítása a világon a legfontosabb”; ez az „instancia” állítólag azt kérdezte vissza, hogy mi lehetne ennél fontosabb egy olasztanár számára?) *Se non è vero...*

Ekkoriban szépen fejlődött is az olasztanítás országszerte; erről Aldo Moro is személyesen meggyőződött a kőbányai gimnáziumban.

Baranya megyében például *meghétszerződött* az olaszt kínáló iskolák száma. Ez, persze, a dinamikusan beinduló pécsi olasz tanárképzés háttéréül is szolgált.

- (f) Herczeg Gyula az olasz nyelv magyarországi terjesztésének – ha jól látom – legeredményesebb művelője volt. Többek között ezt a tevékenységét ismerte el a magas olasz állami kitüntetése, amelyet *ebben a teremben* nyújtottak át az italianista professzornak.

4. Az extra jelenség és jó kollega

- (a) Herczeg Gyula mint kollega kétségtelenül mániás volt. Mániája volt az olasz nyelv és kultúra művelése és terjesztése. Bárcsak több ilyen mániás ember akadna a magyarországi színen!
- (b) Hihetetlenül impulzív, áttetszően őszinte, de nagyon hirtelen haragú embernek ismertem. Nem tért ki a konfliktusok elől, ha jó ügyet védett (vagy annak érdekében akciózott). Voltak, voltak bizony, olyan történeti kontextusok, amelyek nem kedveztek a hozzá hasonló embereknek.
- (c) Azt hiszem, hogy a 48 órára méretezett napját végigdolgozta: olvasott és írt, informálódott és szervezett, kutatott és oktatott. Csak néha pihent meg a zene hatására (holtáig jól zongorázott) és a gasztronómia keretében (nem főzött, de művészien állította össze az étrendet). Ezt is változatosan, jó ízléssel, kultúrtörténeti kommentárokkal és megbízhatóan tette, mint bármi mást.
- (d) Ha az olasz nyelvnek és kultúrának csak száz ilyen prófétája akad egy évszázadban, akkor Itália nagy kisugárzású kulturális szuperhatalom marad!
- (e) A címet az magyarázza, hogy Herczeg Gyula olyan *első klasszis italianista* volt, aki ugyanakkor *sokkal több* is volt annál: *tudós nagykövete volt az olasz nyelv, irodalom és kultúra ügyének Magyarországon.*